

DREPTUL LA TĂCERE. ROLUL TĂCERII ÎN PROTECȚIA ȘI GARANTAREA DREPTURILOR SUBIECTIVE NATURALE

Lector univ. Nicoleta Adriana Odină
Universitatea Eftimie Murgu Reșița

Résumé

Dans les conditions de la multiplication importante des composantes du droit positif (normes, institutions, branches, droits sans nombre ...) le destinataire du droit risque de perdre son orientation dans l'espace normatif juridique. C'est pourquoi l'analyse et la recherche des droits naturels sous l'aspect de la protection et garantie de ces droits, de la perspective de la présente civilisation juridique, sans rapport a la position du destinataire du droit (titulaire, appliquant, législateur, destinataire ordinaire du droit positif).

La conscience juridique international est profondément marquée par une culture de la protection des droits de l'homme, des droits fondamentaux et cette protection se trouve au cœur du concept politique de « pré - éminence du droit » (Rule of Law).

Les droits de l'homme, la liberté, la bonne foie, la responsabilité, la justice expriment depuis toujours les plus hautes aspirations de l'homme, sont l'idéal suivi par le législateur dans l'activité d'élaboration du droit, et en qualité de prémisses ou éléments de l'ordre juridique positive, déterminent l'existence de la réalité juridique matérielle de la société. Considérées dans ce contexte, la reconnaissance et la protection de ces droits et des principes de leur exercice, s'affirment avec prégnance dans le cadre actionnel – juridique, dans le même processus de l'élaboration et réalisation du droit positif ou apportent leur contribution a la complétion du droit positif lacunaire.

În condițiile multiplicării impunătoare a componentelor dreptului pozitiv(norme, instituții, ramuri, drepturi fără de număr...) destinatarul dreptului riscă să-și piardă orientarea, în spațiul normativ juridic. De aceea, analiza și cercetarea drepturilor subiective naturale sub aspectul protejării și garantării acestora, din perspectiva actualei civilizații juridice, indiferent de poziția destinatarului dreptului(titular, aplicant, legiuitor) este mai necesară ca oricând.

Protecția juridică a drepturilor naturale, în general și a drepturilor omului în special, cunoaște o serie de mecanisme și proceduri din care statele acceptă că însăși comunitatea internațională veghează asupra modului în care această protecție este asigurată.

Drepturile omului, libertatea, responsabilitatea, justiția exprimă dintotdeauna cele mai înalte aspirații ale omului, sunt idealul urmărit de legiuitor în activitatea de elaborare a dreptului, iar în calitate de elemente sau premise ale ordinii juridice pozitive, determină existența realității juridice materiale a societății. Considerată în acest context, recunoașterea și ocrotirea acestor drepturi și principiile exercitării lor își afirmă cu pregnanță prezența în cadrul acționat juridic, în procesul elaborării și realizării dreptului pozitiv.

Dreptul la libertate și siguranța persoanei vizează în primul rând libertatea fizică a persoanei.

Principiul respectării libertății persoanei este esențial într-o societate democratică, nimeni neputând fi privat de libertatea sa în mod arbitrar. Protecția libertății persoanei presupune și existența unor garanții ale persoanei supuse detenției. Orice privare de libertate trebuie să fie legală, echitabilă și proporțională cu situația care a determinat-o.

Prevederile articolului 5 al CEDO sunt destinate protecției libertății fizice a oricărei persoane împotriva arestării sau detenției arbitrare sau abuzive¹. Articolul 5, paragraful 2-5 cuprinde o serie de garanții aplicabile persoanelor private de libertate: dreptul de a fi informat, dreptul de a fi adus de îndată în fața unui judecător, de a fi trimis în judecată într-un termen rezonabil sau eliberat. Paragraful 3 al articolului 5 prevede că pe de o parte, persoana arestată are dreptul de a fi adusă în fața unui judecător și, pe de altă parte dreptul acesteia de a fi judecată într-un termen rezonabil sau eliberată. Este vorba de o garanție cu un conținut complex, esențială și este de asemenea completată

¹ B.Selejan Guțan . Protecția europeană a drepturilor omului. Ed. C.H. Beck București 2006, pag. 96

de dreptul la recurs(paragraful 4 al articolului 5). Toate aceste garanții ale libertății persoanei nu pot avea loc decât în cadrul unui proces echitabil. Dreptul la un proces echitabil este un drept de o importanță considerabilă, este un drept fundamental, „ idealul de justiție adevărată, făcută cu respectarea drepturilor omului”. Acest drept este în același timp o garanție a exercitării celorlalte drepturi prevăzute în Constituție, iar garantarea acestui drept este cosubstanțială cu însuși spiritul Convenției (art.6 al CEDO²).

Dreptul la un proces echitabil, beneficiază în cuprinsul Convenției atât de garanții generale cât și de garanții speciale. Acestea sunt: dreptul de a fi judecat de un tribunal independent și imparțial, dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil, publicitatea procedurii și respectiv prezumția de nevinovăție, dreptul la apărare.

Dreptul la o audiere echitabilă (fair hearing) este o garanție implicită a dreptului la un proces echitabil. Cerința echității este consacrată din primele cuvinte ale articolului 6 și importanța sa este considerabilă. Echitatea presupune o apreciere „ în concret” a cauzei. Pentru respectarea acestei exigențe, este nevoie de o serie de garanții implicite de o deosebită importanță cum ar fi: obligația de motivare a hotărârilor judecătorești, principiul egalității armelor, dreptul de a nu se autoacuză, prezența persoanei la audiere și contradictorialitatea procedurii. Judecătorii europeni au consacrat,, principiul garanțiilor implicite ale dreptului la un proces echitabil, adică al acelor garanții care nu sunt menționate expres în articolul 6 al textului CEDO, dar fără de care noțiunea de „ proces echitabil” nu este deplină³.

Dreptul de a nu se autoacuză nu este prevăzut expres în Convenția europeană. El mai este cunoscut și sub denumirea de „ drept la tăcere”.

Dreptul individului sau persoanei de a nu se autoincrimina, sau „ de a păstra tăcerea si de a nu contribui cu nimic la propria incriminare „ constituie o exigență elementară a procesului echitabil, deși dreptul de a nu depune mărturie împotriva propriei persoane nu este garantat în mod expres.

Judecătorul european a readus în actualitate unele garanții implicite ale echității procedurale.

Plasat de judecătorul european în „centrul noțiunii de proces echitabil, dreptul la tăcere presupune ca tăcerea persoanei urmărite să nu poată antrena condamnarea acesteia sau recunoașterea faptelor imputate. Acest drept este destinat să-l protejeze pe inculpat împotriva coerciției abuzive a autorităților. Domeniul de aplicare al dreptului de a păstra tăcerea este circumscris „materiei penale”, în sensul Convenției, fiind astfel susceptibil sau aplicabil procedurilor penale privind „toate tipurile de infracțiune penală, de la cea mai simplă, până la cea mai complexă”⁴.

Principiul garantării libertății persoanei, preocuparea pentru asigurarea libertății persoanei, trece peste limitele teritoriale ale unui stat, motiv pentru care acest drept fundamental este ocrotit în mod special. Articolul 23 din Constituția României este dezvoltat în Codul de Procedură Penală (art.5) mai ales din punctul de vedere al garantării libertății, ținând seama că, majoritatea aspectelor legale care permit să se intervină față de libertatea persoanei, se regăsesc în cadrul activității judiciare penale. Mai mult, principiul respectării demnității umane este înscris expres printre principiile fundamentale ale codului de procedură penală, prin actualul articol 5 care prevede că, orice persoană care se află în curs de urmărire penală sau judecată trebuie tratată cu respectarea demnității umane.

Consacrarea expresă a acestui principiu ca regulă de bază a procesului penal reprezintă o consecință, atât a normelor constituționale, cât și a celor înscrise în Convențiile internaționale la care România este parte. Numeroase norme procesual penale, direct sau indirect vizează aspecte

² B.Selejan Guțan . Protecția europeană a drepturilor omului. Ed. C.H. Beck București 2006, pag. 108.

³ B.Selejan Guțan . Protecția europeană a drepturilor omului. Ed. C.H. Beck București 2006, pag. 125.

⁴ Frederic Sudre, Drept European și internațional al drepturilor omului. Ed. Polirom București 2006 pag. 296-297.

legate de buna desfășurare a procedurii sau garantarea dreptului la apărare, contribuind și la respectarea demnității umane⁵.

În dreptul românesc, dreptul la apărare se realizează prin multiple modalități, printre care principiul prezumției de nevinovăție; acest principiu a determinat pe legiuitorul nostru să înscrie printre drepturile și libertățile cetățenești, ca un drept uman, fundamental, prezumția de nevinovăție. Ea se regăsește inclusă în numeroase constituții; diferențiat este numai modul de exprimare al principiului (fiind înscris uneori în norme constituționale, alături în preambulul sau în expunerile de motive). Prezumția de nevinovăție este înscrisă în actuala legislație procesuală românească ca o normă legată de sarcina administrării probelor. Potrivit (articolului 66 Cod de Procedură Penală) învinuitul sau inculpatul nu este obligat să probeze nevinovăția sa. Funcționarea prezumției de nevinovăție este mult mai largă decât aspectele faptice legate de probațiune, manifestându-se cel puțin în câteva direcții principale precum: garantarea protecției persoanelor în procesul penal împotriva arbitrariului în stabilirea și tragerea la răspunderea penală; stă la baza garanțiilor procesuale legate de protecția persoanei în procesul penal; este strâns legată de aflarea adevărului și dovedirea corectă a împrejurărilor de fapt ale cauzei⁶. Problema are deosebită importanță teoretică și practică, cel puțin în legătură cu administrarea și aprecierea probelor dar și cu corecta percepere a „dreptului la tăcere”, am adăuga noi.

Pe de altă parte, acest drept, la fel ca toate garanțiile procesului echitabil, este aplicabil fazei anterioare celei de judecată și, în consecință, cuprinde dreptul la tăcere pe parcursul interogatoriului efectuat de poliție.⁷

Dreptul la tăcere a fost recunoscut expres și garantat și practicat efectiv în dreptul românesc, în urma modificării adecvate a legislației ordinare procedurale prin Legea 281 din 1 iulie 2003 de completare a Codului de procedură penală în două ipostaze:- prima- ca regulă de administrare a declarațiilor învinuitului sau ale inculpatului de-a lungul procesului penal, ca o „ lămurire prealabilă” în sensul că după întrebări prealabile, învinuitului sau inculpatului i se aduce la cunoștință fapta care formează obiectul cauzei, dreptul de a avea un apărător, precum și dreptul de a nu face nici o declarație, atrăgându-i-se totodată atenția că ceea ce declară poate fi folosit și împotriva sa.(art. 70 alin 2 teza I din Codul de procedură penală). Dacă cel în cauză înțelege să se folosească de dreptul la tăcere, opțiunea sa se consemnează într-un proces verbal întocmit de organul de urmărire penală și semnat de acesta și titularul dreptului sau în încheierea de ședință întocmită de instanță.

Cea de-a doua ipostază reprezintă o garanție procesuală, o „condiție a reținerii”, plasată în Titlul IV (Măsurile preventive și alte măsuri procesuale), capitolul I (Măsuri preventive) secțiunea II(Reținerea) ale Codului de procedură penală constând în obligația organului de cercetare penală de a-i aduce la cunoștință învinuitului „ că are dreptul de a nu face nici o declarație, atrăgându-i-se atenția că ceea ce declară poate fi folosit și împotriva sa”(art. 143 alin. 2)

În virtutea rolului activ, organele de urmărire penală și instanțele de judecată sunt obligate nu numai să aducă la cunoștința persoanei în cauză (titular al dreptului la tăcere) conținutul textului legal corespunzător, dar și să-i explice semnificațiile sale concrete.⁸

Natura juridică și conținutul dreptului la tăcere presupune analiza reglementărilor legale în materie, (inclusiv în conexiunea lor internațională). În sens larg, elementele componente presupun:

- dreptul de a nu face nici o declarație cu privire la o faptă ce i se atribuie ori învinuire ce i se aduce, fără a i se putea imputa anterior nesinceritatea ca circumstanță agravantă;
- libertatea de a răspunde sau nu, în cunoștință de cauză la toate întrebările (dreptul la tăcere totală) sau numai la unele întrebări (dreptul la tăcere parțială)

⁵ Lidia Barac. Europa și Drepturile omului. România și Drepturile omului. Ed. Lumina Lex. București 2001 Pag 205-206.

⁶ Lidia Barac. Europa și Drepturile omului. România și Drepturile omului. Ed. Lumina Lex. București 2001 Pag 215..

⁷ Frederic Sudre, Drept European și internațional al drepturilor omului. Ed. Polirom București 2006 pag. 297.

⁸ Mircea Duțu Dreptul la tăcere. Noțiune. Semnificații. Jurisprudență: CEDO, CJCE, franceză română. Ed. Economică București 2005 pag.55-56.

- dreptul de a nu contribui la propria sa incriminare (nemo tenetur se ipsum accusare).

Primele două componente(dreptul de a nu face nici o declarație și libertatea de a răspunde sau nu la întrebările anchetatorilor, sunt reguli imperative ale procedurii de administrare a probelor, iar dreptul de a nu depune mărturie contra sine însuși, de a nu se autoincrimina, ca element al dreptului la un proces echitabil, deopotrivă în sens material și procedural se constituie ca un drept uman fundamental, cu bază constituțională și în dreptul internațional al drepturilor omului.⁹

Subiecții dreptului la tăcere sunt, în lumina reglementărilor internaționale aferente(cu implicații directe pentru dreptul intern): acuzat, suspect, prevenit. Dreptul la tăcere a apărut și a urmărit tocmai a proteja orice persoană ca prin propriile-i declarații să nu devină obiect al unui proces penal. În condițiile în care noul Cod penal (Legea nr.301/2004) introduce instituția răspunderii penale a persoanei juridice, în cazurile prevăzute de lege, pentru infracțiunile săvârșite în numele sau în interesul persoanelor juridice, de către organele sau reprezentanții acestora (art. 45) se pune problema modului în care va opera în această privință dreptul la tăcere.

Dreptul la tăcere, în complexitatea semnificațiilor sale, operează nu numai în privința persoanelor ascultate în calitate de martor, sub prestare de jurământ, în sensul că în cazul în care acestora li se adresează întrebări care le pun în situația de a se autoacuză prin răspunsurile ce ar urma să fie date, ele au dreptul de a nu răspunde, invocând dreptul de a nu se autoincrimina¹⁰.

Dreptul la tăcere poate fi considerat ca o protecție, o garanție care se fondează pe dreptul la un proces echitabil. În jurisprudența CEDO se consideră că acest drept, care nu este garantat în mod formal de Convenție, constituie o garanție acordată acuzaților în numele dreptului la un proces echitabil, al dreptului la libertate și demnitate umană. În ciuda aparenței sale ca un drept preponderent procedural, datorită valorii fundamentale pe care o protejește și ale cărei exigențe le promovează- echitatea – dreptul la un proces echitabil are și o evidentă dimensiune de drept substanțial. Comitetul drepturilor omului al ONU prevede dreptul la un proces echitabil nu numai la stadiul admisibilității cererilor, dar de asemenea și adesea la stadiul admisibilității cererilor, dar de asemenea și adesea la stadiul examinării pe fond a acestora.

„Fundamentul unui proces echitabil, poziția apărării acuzatului este zdruncinată dacă acesta este sau a fost constrâns să se acuze singur”¹¹.

Așa cum Mircea Duțu îl invoca pe Sir Thomas More, se poate concluziona: „Vinovăția se găsește în cuvintele rostite sau în faptele săvârșite, nu în tăcere...”

BIBLIOGRAFIE

1. **B.SELEJAN GUȚAN** . Protecția europeană a drepturilor omului. Ed. C.H. Beck București 2006.
2. **FREDERIC SUDRE**, Drept European și internațional al drepturilor omului. Ed. Polirom București 2006.
3. **LIDIA BARAC**, Europa și Drepturile omului, România și Drepturile omului. Ed. Lumina Lex. București 2001.
4. **MIRCEA DUȚU**. Dreptul la tăcere. Noțiune. Semnificații. Jurisprudență: CEDO, CJCE, franceză română. Ed. Economică București 2005.

⁹ Mircea Duțu Dreptul la tăcere. Noțiune. Semnificații. Jurisprudență: CEDO, CJCE, franceză română. Ed. Economică București 2005 pag.57.

¹⁰ Mircea Duțu Dreptul la tăcere. Noțiune. Semnificații. Jurisprudență: CEDO, CJCE, franceză română. Ed. Economică București 2005 pag.61-62.

¹¹ Mircea Duțu Dreptul la tăcere. Noțiune. Semnificații. Jurisprudență: CEDO, CJCE, franceză română. Ed. Economică București 2005 pag.60.